



Jihomoravský kraj



**POLNÍ
PLEVELE**

Šlapanických slepenců

Foto na titulní straně obálky
Porost chrpy polní a máku vlčího

Foto na zadní straně obálky
Zběhoveček trojklanný

Zpracoval

Josef a Karla MARTIŠKOVI

Česká svaz ochránců přírody
základní organizace Brněnsko
Pustiměřské Prusy 103, 683 21 Pustiměř

Červenec 2010







Polní plevelé

Nejenom ve zvláště chráněných územích nebo významných krajinných prvcích, ale i na řadě dalších míst lze dodnes na Šlapanicku nacházet od jara do léta pestře zbarvené kvetoucí travobylinné porosty. Mnohde i s těmi aktuálně nejohroženějšími druhy. K takovým dnes bezesporu náleží skupina tzv. polních plevelů (segetální – obilní flóra). Jde o planě rostoucí rostliny vyskytující se především v polních kulturách, tedy v pravidelně mechanicky obdělávaných plochách. Značná část polních plevelů není v našich krajích původní, ale během lidské historie se k nám rozšířila společně



*Bohaté porosty máku vlčího (*Papaver rhoeas*) a chrpy polní (*Centaurea cyanus*) na nedávno obdělávaném polním úhoru u Velatic.*

se semeny kulturních plodin během uplynulých staletí a jde o tzv. archeofyty (druhy zavlečené na naše území před objevením Ameriky a zdomácnělé – dnes považované za nedílnou součást naší květeny). Například prorostlík okrouhlostý (*Bupleurum rotundifolium*) pochází z jihovýchodní Evropy a Přední Asie, hlaváček letní (*Adonis aestivalis*) z Blízkého východu, dejvorec velkoplodý (*Caucalis platycarpos*) z Orientu, čistec roční (*Stachys annua*) ze Středozeří, Malé Asie a Orientu, chrpa polní (*Centaurea cyanus*) z jižní Evropy a jihozápadní Asie nebo blín černý (*Hyoscyamus niger*) ze Středozeří a západní až střední Asie. Vrabečnice polní (*Thymelaea passerina*) nebo bělolíst rolní (*Filago arvensis*) jsou v naší krajině zase původní.



Některé ze vzácných plevelů lze dodnes objevit po obvodu přírodní památky Vinohrady: *Adonis aestivalis*, *Thymelaea passerina*, *Stachys annua*, *Rapistrum perenne* nebo *Caucalis platycarpos* a také *Veronica dillenii*. Z minulosti je uváděn ještě *Ajuga chamaeopytis* nebo *Bupleurum rotundifolium*. Přimo v území je bohatá populace *Chondrilla juncea*.

Přítomnost plevelných společenstev či jednotlivých druhů nelze apriori v souvislosti se zemědělstvím považovat za škodlivé. Naprostá většina ohrožených druhů působí negativně pouze zanedbatelně nebo vůbec. Pestrobarevné porosty i těch nejběžnějších druhů polní krajinu neodmyslitelně oživují. Nejen vizuálně, ale například i v souvislosti s přežíváním společenstev bezobratlých živočichů, kteří zase bývají významnou potravou zde žijících obratlovců včetně tzv. polní zvěře.

Polní plevely jsou dobře svojí životní strategií uzpůsobeny životu v polních plochách. Charakteristický je krátký životní cyklus (zpravidla jde o jednoleté, případně dvouleté rostliny), produkce velkého množství semen, tolerance k opakovanému mechanickému narušování půdy a malá konkurenceschopnost rostlin v zapojených porostech. Právě proto dnes ty nejvzácnější (nejohroženější) druhy zpravidla nejsou schopny přežít ve zvláště chráněných územích či významných krajinných prvcích, které nejsou klasicky obhospodařovány. A ani klasický management v podobě kosení či vypásání nemůže vždy dostatečně nahrazovat podmínky v polích, na které jsou díky průběžnému mechanickému narušování půdy úzce uzpůsobeny. Proto se v těchto přírodně cenných lokalitách dnes takové druhy objevují jen vzácně (například *Chondrilla juncea*, *Lappula squarrosa*, *Adonis aestivalis* nebo *Papaver argemone*) a jejich drtivá většina je dnes vytlačena téměř výhradně do okrajů polí, kde mohou i nadále přežít. V minulosti býval v obdělávaných polích ráj polních plevelů. Postupná intenzifikace zemědělství však rychle po druhé světové válce začala polní plevely vytlačovat. Aplikace herbicidů, kvalitnější čištění osiva, používání těžké techniky, scelování pozemků nebo používání průmyslových hnojiv.

Společenstvům polních plevelů včetně řady více nebo méně ohrožených druhů není stále věnována dostatečná pozornost. Jejich ochrana je samozřejmě již z jejich podstaty problematická a žádný z dotčených druhů není zařazen mezi druhy zvláště chráněné. Na druhé straně by ale jistě nebylo příliš složité či nákladné pro zajištění jejich trvalého přežívání něco udělat. V řadě případů jde o druhy zajímavé svojí stavbou nebo atraktivně kvetoucí. Ohrožené druhy polních plevelů navíc nepatří k těm rostlinným druhům, které působí v polních kulturách zemědělcům problémy. Ty jsou způsobovány zpravidla relativně nedávno na naše území zavlečenými tzv. invazními druhy rostlin. Nejsou zapotřebí žádné velké plochy. Plně by mnohde postačovalo ponechávat k tomuto účelů pouze dva až tři metry široké a několik desítek metrů dlouhé okrajové pásy polí. Samozřejmě v předem vytipovaných místech, ve kterých ohrožené druhy stále ještě přežívají. Takto vymezené pásy by měly být průběžně (případně ve dvouletých intervalech) nadále mechanicky obdělávány, ale nemělo by v nich docházet k výsevům nebo aplikacím agrochemikálií.



Bohatý porost Thymelaea passerina v okraji pole pod Vinohradem severozápadně od Tvarožné.

Pokud se vypravíme do polí Šlapanicka hledat a poznávat zajímavou a stále vzácnější květenu polních plevelů, tak je třeba věnovat pozornost polním úhorům (tedy původně obdělávaným plochám nechaných kratší či delší dobu ladem), stanovištně extrémním polním plochám s jen mezerinatým vzrůstem plodin a hlavně okrajům polí. Právě okraje nejen extenzivně, ale i intenzivně obhospodařovaných políček či rozsáhlých lánů jsou dnes pro polní plevele na Šlapanicku nejvýznamnější. Právě v nich se nám v roce 2009 podařilo objevit všechny dále uvedené ohrožené druhy.



Také po obvodu přírodní památky Horka lze nalézt některé ohrožené druhy polních plevelů (*Adonis aestivalis*, *Adonis flammea*, *Bupleurum rotundifolium*, *Thymelaea passerina*, *Stachys annua*, *Lappula squarrosa*, *Rapistrum perenne* nebo *Caucalis platycarpus*).



V souvislosti s výskytem vzácných polních plevelů je třeba za mimořádně významné území považovat okolí Velatic. Pozornost je třeba věnovat především okrajům polí. Nejenom drobných extenzivně využívaných políček, ale i rozlehlým intenzivně obhospodařovaným polním lánům. Jako ideální okraj pole lze v tomto směru považovat plochy podél tradičních druhově pestrých teplomilných trávníků, místa s extrémními půdními podmínkami s jen omezeným mezernatým růstem plodin nebo místa bez soustředování dešťových vod z okolních spádových ploch.



V popředí okraj VKP Podsedky se vzácnými polními plevely, v pozadí uprostřed polí PP Vinohrady.



*Některé ze vzácných polních plevelů lze nalézt i v okrajích polí v širším prostoru významného krajinného prvku Podsedky (*Filago arvensis*, *Caucalis platycarpus*, *Thymelaea passerinum* nebo *Stachys annua*).*





Také jižně exponovaný výslunný okraj pole podél úpatí „kopce Vinohrady“ mezi Santonem a Velaticemi (v k.ú. Tvarožná) je cennou lokalitou polních plevelů (*Ajuga chamaeipyttis*, *Thymelaea passerina*, *Caucalis platycarpus*, *Stachy annua*, *Adonis aestivalis* nebo *Bupleurum rotundifolium*).

Následující fotografický přehled polních plevelů samozřejmě není kompletní. Zvláště pokud jde o běžně rozšířené druhy, které jsou zařazeny jen v některých případech. Ve zdejších polích rostou desítky a desítky dalších druhů. Ani výčet ohrožených druhů jistě není kompletní. Jako zpravidla jednoleté druhy zdaleka nemusí vykvétat každým rokem. Ani náhodou jsme nomohli prochodit celou krajinu Šlapanicka, takže jistě mnohé další vzácné druhy jsme neobjevili. Ze stejného důvodu jsme zcela jistě neobjevili ani všechna místa výskytu ohrožených druhů polních plevelů. I tak jsou však naše poznatky zajímavé a pro někoho se mohou stát v budoucích letech základem pro snahu jejich dokonalejšího zmapování s následným zajištěním jejich žádoucí ochrany. Přesto, že v mapce vyznačené nálezy ohrožených polních plevelů nejsou zdaleka úplné, tak je na první pohled zřejmé, že těžiště jejich dnešního rozšíření je jednoznačně v zemědělsky využívané krajině v okolí Tvarožné a Velatic. V polní krajině s bohatým zastoupením nejrozličnějších travnatých úhorů – bývalých ovocných sadů, zahrad, políček nebo luk.

Ostrožka stračka (*Consolida regalis*) je jedním z nejnápadnějších, nejrozšířenějších a také nejznámějších polních plevelů.





Mák vlčí

Mák vlčí (*Papaver rhoeas*) patří k nejběžnějším a nejnápadněji kvetoucím polním plevelům Šlapanicka. Rozkvétá zpravidla od konce května do července.



Ostrožka stračka

Také ostrožka stračka (*Consolida regalis*) je jedním z nejběžnějších a nejnápadněji kvetoucích polních plevelů Šlapanicka. Rozkvétá prakticky ve stejném období jako mák vlčí.



Kamejka rolní

Kamejka rolní (*Lithospermum arvensis*) patří na Šlapanicku k běžnějším druhům. Rozkvétá zpravidla od začátku května do poloviny června. V některých místech v okrajích polí velmi hojně.





Písečnice douškolistá

Zpravidla kolem poloviny června rozkvétají ve zdejších polích a jejich okrajích mnohde husté koberce drobnouké písečnice douškolistého (*Arenaria serpyllifolia*).





Drchnička rolní

Zpravidla od poloviny května do začátku července rozkvě-
tá ve zdejších polích a jejich okrajích další z běžně rozší-
řených plevelů – drobná drchnička rolní (*Anagalis ar-
vensis*). V porostech většinou převažují květy červené, ale
pravidelně a téměř všude se objevují i modře kvetoucí
rostliny, nezřídka v početném zastoupení.





Lnice květel

Linaria vulgaris

Čistec bahenní

Stachys palustris

Hrachor hlíznatý

Lathyrus tuberosus





Rdesno ptačí

Polygonum aviculare



Komonice bílá

Melilotus alba

Komonice lékařská

Melilotus officinalis





Sléz přehlížený

Malva neglecta



Rozrazily

Od dubna do léta jsou pravidelným zjevem v polích Šlapanicka drobné modře kvetoucí rozrazily. Objevit tu můžeme více druhů. Nejvzácnější zpravidla podél okrajů dochovaných fragmentů teplomilných trávníků, ze kterých byly podobně jako polní plevel vytačeny.



Rozrazil lesklý (*Veronica polita*)

Rozrazil břechanolistý (*Veronica hederifolia*)



Rozrazil Dilleniův
(*Veronica dillenii*)

Rozrazil polní
(*Veronica agrestis*)



Rozrazil rolní
(*Veronica arvensis*)



Chrupa polní

Chrupa polní - modrák (*Centaurea cyanus*) je dnes na Červeném seznamu zařazena mezi vzácné druhy. Na Šlapanicku rozkvétá zpravidla od poloviny června do poloviny července. V polích a jejich okrajích nebo v polních úhořech se s ní dnes můžeme častěji setkat především v okolí Velatic. Mnohdy i v přebohatých porostech.





Čistec roční

Čistec roční (*Stachys annua*) je dnes na Červeném seznamu zařazen mezi silně ohrožené druhy. Na Šlapanicku rozkvétá zpravidla od poloviny června do poloviny července. V okrajích polí se s ním dnes můžeme setkat častěji především v okolí Velatic. Například v okolí VKP Podsedky i ve velmi bohatých porostech.





Zbĕhoveček trojklanný

Zbĕhoveček trojklanný (*Ajuga chamaepytis*) je dnes na Āervenĕm seznamu zařazen mezi silnĕ ohroženĕ druhy. Na Šlapanicku rozkvĕtá zpravidla bĕhem druhĕ poloviny Āervna a zaĀátkem Āervence. V okrajích polĕ se s nĕm dnes můžeme setkat jen zcela vĕjimeĀnĕ.





Vrabečnice polní

Vrabečnice polní (*Thymelaea passerina*) je dnes na Červeném seznamu zařazena mezi silně ohrožené druhy. Na Šlapanicku rozkvétá zpravidla od konce června do poloviny července. V okrajích polí se s ní dnes můžeme setkat jen zcela výjimečně.





Hlaváček plamenný

Hlaváček plamenný (*Adonis flammea*) je dnes na Červeném seznamu zařazen mezi kriticky ohrožené druhy. Na Šlapanické rozkvétá zpravidla během června a první poloviny července. V okrajích polí se s ním dnes setkáme jen zcela výjimečně.





Hlaváček letní

Hlaváček letní (*Adonis aestivalis*) je dnes na Červeném seznamu zařazen mezi silně ohrožené druhy. Na Šlapanicku zpravidla rozkvétá od druhé dekády května do poloviny června. V okrajích polí se s ním dnes můžeme setkat na řadě míst. Nikoliv však nějak běžně.





Prorostlík okrouhlostý

Prorostlík okrouhlostý (*Bupleurum rotundifolium*) je dnes na Červeném seznamu zařazen mezi kriticky ohrožené druhy. Na Šlapanicku rozkvétá zpravidla během června až začátku července. V okrajích polí se s ním dnes můžeme setkat jen zcela výjimečně.





Dejavorec velkoplodý

Dejavorec velkoplodý (*Caucalis platycarpus*) je dnes na Červeném seznamu zařazen mezi kriticky ohrožené druhy. Na Šlapanicku rozkvétá zpravidla od konce května do konce června. V okrajích polí se s ním dnes můžeme vzácně setkat na nejrůznějších místech, ale nikoliv nějak často. V některých letech však v neobyčejně bohatých porostech. Třeba při okrajích PP Horka nebo v okolí VKP Podsedky.





Mák polní

Mák polní (*Papaver argemone*), nápadně menší obecně rozšířeného a známého máku vlčího (*Papaver rhoeas*), je dnes na Červeném seznamu zařazen mezi vzácné druhy. Na Šlapanicku rozkvétá zpravidla během května. V okrajích polí nebo v travnatých mezích se s ním dnes můžeme setkat jen vzácně.





Blín černý

Blín černý (*Hyoscyamus niger*) je dnes na Červeném seznamu zařazen mezi ohrožené druhy. Na Šlapanicku rozkvétá zpravidla od poloviny května do poloviny července. V okrajích polí nebo v travnatých mezích se s ním dnes setkáme jen velmi vzácně.





Bělolist rolní

Bělolist rolní (*Filago arvensis*) je dnes na Červeném seznamu zařazen mezi ohrožené druhy. Na Šlapanicku rozkvétá zpravidla od konce června do konce července. Nejspíše se s ním v okrajích polí nebo v polních úhorech setkáme v okolí Velatic, případně v opuštěných vinohradech a poličkách ve stráních nad Viničními Šumicemi.





Strošek pomněnkový

Strošek pomněnkový (*Lappula squarrosa*) je dnes na Červeném seznamu zařazen mezi ohrožené druhy. Na Šlapanicku rozkvétá zpravidla od konce června do konce července. V okrajích polí se s ním dnes můžeme setkat jen vzácně. Nejpočetněji se objevuje po obvodu přírodní památky Horka.





Řepovník vytrvalý

Řepovník vytrvalý (*Rapistrum perenne*) je dnes na Červeném seznamu zařazen mezi ohrožené druhy. Na Šlapanicku rozkvétá zpravidla během června. V okrajích polí nebo v travnatých mezích se s ním dnes setkáme jen zcela výjimečně.





Radyk prutnatý

Radyk prutnatý (*Chondrilla juncea*) je dnes na Červeném seznamu zařazen mezi vzácné druhy. Na Šlapanicku rozkvétá zpravidla během července. V okrajích polí nebo v travnatých mezích se s ním dnes setkáme jen vzácně. Hlavně v okolí Velatic.



